

Руслана ЗІНЧУК

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Вплив іменників давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ на формування субстантивної словозміни західнополіських і суміжних говірок

Історія розвитку субстантивної словозміни української мови позначена складним процесом перерозподілу давніх основ у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення типів іменникового відмінювання. Детермінатив як показник відповідного типу імен та „їх значеннєвий кваліфікатор” поступово змінює матеріальний вияв, а також втрачає семантику¹. Диференціація субстантивних словоформ за родовою ознакою та уніфікація відмінкових закінчень у межах нових парадигм визначають нову формотвірну структуру, менш розгалужену (шість давньоукраїнських типів відмінювання трансформувалися в чотири сучасні відміни²), однак позначену наслідками активної взаємодії давніх основ у процесі становлення словозмінних норм.

Важливим внутрішньомовним чинником, що суттєво вплинув на перебудову системи формотворення іменників, стала граматична аналогія, або тенденція до формального уподібнення функціонально і / чи семантично схожих мовних елементів³. Про науковий інтерес до цього явища свідчать праці О. Потебні, Л. Булаховського, в яких особливу увагу сконцентровано на стиранні відмінностей між давніми основами⁴. Узагальнюючи теоретично-практичні здобутки вітчизняних учених (М. Жовтобрюха, А. Матвієнка, С. Бевзенка, Т. Назарової та ін.), граматичну індукцію як один із суттєвих чинників парадигматичної

¹ Л. Павлинко, *Історична грамати́ка української мови*, Луцьк 2010, с. 72.

² Н. Бекеш, *Зовнішня та внутрішня аналогія в українській мові* [в:] „Вісник Львівського університету”, вип. 34, ч. 1, 2004, с. 57.

³ *Ibidem*, с. 56.

⁴ Н. Бекеш, *Граматична аналогія в українських говорах (до історії питання)* [в:] *Постаті та ідеї : З історії мовознавства в Україні*, Київ 1995, с. 67–70.

структуризації української мови в часовому й ареальному аспектах кваліфікує Н. Бекеш⁵. Дослідниця класифікує різнотипні явища формального уподібнення в сучасній українській мові на підставі аналізу сфери виявлення граматичної аналогії з погляду діакронії і синхронії⁶.

Багатий для спостережень та узагальнень матеріал, що однак потребує ґрунтовного аналізу, містить живомовне середовище, яке зберігає відмінкові вияви різних етапів переформування іменникової словозміни. Перспективною для з'ясування специфіки взаємодії та взаємовпливів субстантивів давніх, передусім вокалічних основ вважаємо західнополіську формотвірну систему, зауважуючи яскраву діалектну специфічність цієї частини українського континууму, що позначена не тільки наслідками інтенсивних інноваційних процесів, але й свідченнями мовної архаїки. Метою дослідження став аналіз субстантивної словозміни окресленого ареалу з огляду на вплив на її формування парадигми іменників давніх *-ō-, *-jō-основ.⁷ За свідченням історичних граматик, найбільша у кількісному відношенні серед субстантивів другої відміни сучасної української мови група іменників із колишніми основами на *-ō-, *-jō- відіграла провідну роль в оформленні системи відмінкових закінчень субстантивів чоловічого та середнього роду, що увійшли до цієї відміни, хоч „надто впливовою в історії української словозміни виявилася і парадигма іменників з давньою *-ī-основою”⁸. Наслідками таких взаємовпливів позначена варіантність флексійних формантів в окремих ланках іменникової парадигми сучасної української літературної мови⁹. Народнорозмовна традиція нерідко засвідчує подальший розвиток варіантних реалізацій відмінкових формантів з огляду на активні фонетико-аналогійні процеси в системі діалектної словозміни.

Живомовні свідчення поліщуків (дослідженням охоплено 154 населені пункти Волинської, Рівненської областей, а також Брестської області Республіки Білорусь) вказують передусім на максимально повне збереження в діалектному мовленні описуваного ареалу сингулярної парадигми іменників давніх *-ō-, *-jō-основ та інтегруючий вплив твердого різновиду відмінювання при внутрішньопарадигматичній взаємодії досліджуваних субстантивів. Водночас, окремі західнополіські новотвори можемо кваліфікувати як наслідок уніфікації відмінкових форм інших словозмінних типів за моделлю аналізованих структур.

⁵ *Ibidem*, с. 67–73; *I d e m*, *Засади дослідження граматичної аналогії* [в:] „Український діалектологічний збірник”, кн. 3, Київ 1997, с. 57–63.

⁶ *I d e m*, *Зовнішня та внутрішня аналогія...*, с. 56–62.

⁷ Див. також: Р. Зінчук, *Вплив давніх *-ā-, *-jā-основ на формування іменникової словозміни західнополіських і суміжних говірок* [в:] „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки”, № 22 (271), 2013, с. 48–53.

⁸ *Історія української мови. Морфологія*, за ред. В. Німчука, Київ 1978, с. 52; С. Бевзенко, *Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору)*, Ужгород 1960, с. 30, 64.

⁹ В. Юносова, *Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові*, Київ 2003, с. 8.

Зберігаючи спільні для обох мовних систем (і літературної, і діалектної) форми називного відмінка однини іменників, співвідносних із колишніми *-*ǫ*-, *-*jǫ*-основами, західнополіська народнорозмовна традиція засвідчує розширення функціонального навантаження флексії -*o* іменників твердого різновиду відмінювання; пор. для прикладу форму іменника *життя* в окремих говірках північної частини досліджуваного ареалу: *йакé мойé жит':ó нишчáсне при так'эх д'ім'ох* (Хотешів К-К.), *биг в'ідайе йакé те жит':ó дáл'ше б́уде* (Цир Лбш.). Аналогічним впливом із боку субстантивів твердої групи на -*o* Ю. Громик пояснює фіксовану в говірці с. Липне Квр. форму *плечó*¹⁰.

Більшою супроти літературної норми частотністю вживання в західнополіських та суміжних говірках позначене закінчення -*a* родового відмінка однини іменників колишніх *-*ǫ*-, *-*jǫ*-основ, пор. із народнорозмовної традиції: *тинéра л'іса свóго нимá, с'в'іта бóжого ни бáчив, нидалéко од завóда жилиé, на пéнциюй йшла з ме"тп́унта, вс'і оз'дó кал'а б́ара, шйф́ира ни бу́ло / т́ико бл'эху́йу кр́или, ск'́іко наро́да побй́ели биздарéмне на ти ву́йн'і / і брат ни вирну́вс'а йй́дén с фрóнта*.

Названа флексія визначає діалектну специфіку формотворення родового відмінка однини іменника давнього консонантного типу на *-*r* *мати* у великому суцільному ареалі, що охоплює говірки північної, центральної, західної діалектних зон досліджуваної території та більшість говірок південно-західної частини говору, пор.: *нас бу́ло шéстєро дит́і в мáте"ра, вирну́лас'а наза́д до свéйі мáтира, ни бáт'ка / ни мáтира / с'́іרותи сáми, мáлііко зимн'і бу́ло в тéйі мáтира, до Бóжйіі Мáт'іра мóлимос' / помагáйе*. З'ясовуючи причини появи закінчення -*a* в зауваженій словоформі, Г. Шило робить припущення про можливе обниження і розширення артикуляції кінцевого [e] до [a] у „давнішому *мáтире*”. Однак форма *мáтера* фіксована і в тих говірках, система вокалізму яких не позначена аналізованим позиційним варіантом голосного [e]. Тому більш імовірним, на думку дослідника, є індуктивний вплив на описуваний діалектний вияв родового відмінка однини субстантива *мати* відповідних словоформ іменників давніх *-*ǫ*-, *-*jǫ*-основ¹¹. Таке твердження, підтримане іншими науковцями¹², вважаємо цілком справедливим та науково обґрунтованим.

Вирівнювання флексійних формантів за зразком давніх *-*ǫ*-основ І. Матвіяс простежує в діалектному оформленні за допомогою закінчення -*a* родового відмінка однини субстантивів, співвідносних із колишніми консонантними основами на *-*t*-¹³. Словоформи із флексією -*a* після фонетично модифікованого суфікса -*'em*- продуктивні в говірках центральної частини досліджуваного аре-

¹⁰ Ю. Громик, *Словозміна іменників у поліській говірці села Липне* [в:] „Літопис Волині”, ч. 10, Луцьк 2011, с. 108.

¹¹ Г. Шило, *Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра*, Львів 1957, с. 88.

¹² М. Перетятко, *Морфологічні риси говірок Дубенського району Ровенської області* [в:] „Діалектологічний бюлетень”, вип. VII, Київ 1960, с. 79; І. Матвіяс, *Іменник в українській мові*, Київ 1974, с. 149–150.

¹³ І. Матвіяс, *op. cit.*, с. 162.

алу, пор. із живомовних свідчень: *ни докупієтис'а тóго порос'ета / така дорожнеча, йáлова корóва / йакио́ ни ма́йе тил'ета с'óго ро́ку, вс'і ни до йі́д-ного ц'уп'ета ві́здихали, ма́ло йо́му лоши́ета / ше тил'е дава́ї годовáти.*

Становлення словозмінних норм давального відмінка однини іменників чоловічого та середнього роду в обох мовних системах (і літературній, і діалектній) позначене постійним конкуруванням відмінкових формантів субстантивів давніх *-ǫ-, *-jǫ- та *-й-основ¹⁴. Варіантні флексії в аналізованій відмінковій позиції засвідчує й сучасне діалектне мовлення, пор. словформи давального відмінка однини іменників-назв істот в окремих західнополіських говірках: *трé було жинихóви сорóчку і итани́е, ни зи́чу никóму / посл'ідному йак то ка́жут' вóрогу* (Любохيني Ст.), *сказáла агроно́мови на дру́гий ден', д'е́кувати чолов'я́ку / дóбре в'ік прожилá* (Ворокомле К-К.), *н'і́мц'ови поста́вку здава́ли, ни бу́ло де придéржатис'а н'і́мц'у* (Хрипськ Шц.). Виразну тенденцію до збереження в давальному відмінку однини закінчення -у субстантивів колишніх *-ǫ-, *-jǫ-основ простежено в говірках східної діалектної зони досліджуваного ареалу, пор.: *од:а́ла бра́ту тóго кон'а́, чо́го в'і не да́йте чолов'я́ку робі́т', вонó все д'і́ду зоста́лос'а, платі́ли па́ну за о́ренду, да́ли так'і ба́т'ку ту кон'а́ку, Бо́гу помолі́лас' / па́лку в ру́к'і і пошлá, ко́н'у трéба овсá да́т', сто́рожу пла-ті́ли за́вжди*; пор. також: *пйат' м'і́с'яцу́ си́ну бу́ло, шос' ни вгоди́ла з'а́т'у, од:а́в тес'т'у ха́й вже т'і́шиц'а, х'і́ба то́му зв'і́ру шо мо́на сказа́ти / де / бйі́с'а пудстуні́ти*. Інтегруючий вплив іменників давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ на діалектне формотворення давального відмінка однини субстантивів чоловічого роду в окресленій говірковій зоні засвідчують і словформи, фіксовані Ю. Громиком у говірці с. Липне Квр., розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя, пор.: *си́ну, ба́т'ку, д'а́д'ку, д'і́ду, сус'і́ду, бра́ту, сва́ту, жиниху́, пастуху́, чулу́вйі́ку, вóругу, тес'т'у, кувал'у́, злóдийу*; пор. форми з депалаталізованим свистячим та сонорним вібрантом: *хло́пцу, н'і́мцу, украї́йи́цу, зай́цу, вду́вцу́, цару́*¹⁵.

Спорадично, з огляду на спеціалізацію давального відмінка, фіксовані в досліджуваних говірках відповідні словформи субстантивів середнього роду, співвідносних із колишніми *-ǫ-, *-jǫ-основами, пор.: *ни́йáкого ври́да ни бу́ло на́шому се́лу́, да́ї то́му по́л'у хаз'а́йи́на / все б на́че бу́ло*. Закінчення -у в давальному відмінку однини аналізованих іменників відзначене Ю. Громиком, „щоправда, в цій відмінковій позиції зауважено лише чотири субстантиви: *се́рцу, со́нцу, йайи́цу, го́ру*”¹⁶.

„Уподібнення флексій знахідного відмінка однини іменників чоловічого роду давніх *-ǫ-, *-jǫ-основ за аналогією до закінчень родового відмінка однини у назвах істот, напр.: *брата, друга, вовка, коня* замість давніх *братъ, другъ, вълкъ, конь*”¹⁷, кваліфіковане Н. Бекеш внутрішньою формальною індукцією

¹⁴ В. Юносова, *op. cit.*, с. 37–49.

¹⁵ Ю. Громик, *op. cit.*, с. 107.

¹⁶ *Ibidem*, с. 108.

¹⁷ Н. Бекеш, *Зовнішня та внутрішня аналогія...*, с. 60.

в її діяхронічному вияві, в західнополіських і суміжних говірках особливо продуктивне при формотворенні субстантивів – назв неістот, пор. із розповіді жительки с. Лаврів Лц.: *йакé тейе жит':é / добра ве'лікого ни бачила никóли / замуж ішла / б'ідота страйна / позичала все шл'убнэйе / позичала вёл'она / позичала сукénку / бо ж тод'ї б'ідá / воінá / ше ї позичила золотóго пёрстен'а / бо йакóс' такі зв'інчáлис'а / хоч і ни мóна булó / то йа пёрстен'а позичила в т'óтки йіднэйї // прожили с Питрóm ш'іздис'át рók'ів у пáр'ї / золотé в'іс'іл':е робіли / назбирáли л'удéї і коровáйа спиклі / бо ж золотé в'іс'іл':е; пор. також із живомовних свідчень інших респондентів: *мáла букварá тако́го пól'ского, коло хл'івá пострóйїв гаражá, і тóже ше рушникá туді́е завизлá, пóмн'у моїй бабúн'а с'адáли на ліи́шу / стáвл'али стúл'чика і прáли, кос'т'и́ума на висéл':е позич'ев / а шо робі́ти / ни булó вдéжи, а називáли ш'épке тóго сно́пá тако́го вилі́екого в коп'ї, стáвл'али тако́го дру́чка / вóз'миш тóйу рúчку с коно́пáл' ви́е-мучану і так об тóго дру́чка бйеш.**

Взаємодію відмінкових виявів субстантивів давніх *-õ-, *-jõ-основ, наслідком якої є нейтралізація протиставлення твердість / м'якість в окремій відмінковій позиції сингулярної парадигми іменників, відображають фіксовані в західнополіських та суміжних говірках словоформи орудного відмінка однини субстантивів чоловічого, рідше середнього роду. Уніфікацією за зразком твердого різновиду позначені відповідні словоформи іменників з основою на м'який та шиплячий приголосний, пор.: *три́е рók'ї ході́ела с ти́ем хлóпц'ом, вже с к'ійом худі́ела, і ко́н'ом мéне / диті́но / ни до́гнáли б / де та сі́ла вз'алáс'а, йі́ли с кисил'ом увс'ánим, робі́ла стóрожом, гет дошчóм пáхне, прачóм вобивáли те с'імн'е л':ан:é, стука́йиш тим товкacчóм, с так'ім кл'учóм велі́к'ім, жур густі́й так'ї́й вйішов / хоч но́жóм кра́й, так мого́ричóм і одбу́ліс'а / ничóго ни плати́ели; пор. також: ка́зала / з огн'ом же гра́йіс'а / та х'і́ба ж вонó послу́хайе, ничóго так с тес'т'и́ом посид'і́ли, так ни хт'і́ла / так вже ни хт'і́ла тóго П'ёт'к'ї / а типéр ни нат'і́шиц'а з'ёт'ом, дес' лі́кт'ом зачиті́е'вс'а і нов'іс'ку кúртку роздéр / ну шо ти́е йому́ зроби́ш. Більшу супроти літературної норми частотність вживання закінчення -ом в орудному відмінку однини іменників чоловічого роду в межах окресленої території зафіксували й інші дослідники, пор.: *хлóпц'ом, ковал'ом, ку́нц'ом, га́йом*¹⁸, *кун'ом, кувал'ом, Васил'ом, йачмéн'ом, злóдийом, к'ійом, гнóйом, кусарóм, букварóм, царóм, Псалти́рóm, пéкаром, бóндаром, пух'і́рóm, сикритарóм, пáлцом, хлóпцом, н'імцом, за́йцом, густі́нцом, м'іс'а́цом, кунцóм, гри́бинцóм, ку́шчóм, ду́шчóм, кл'учóм, ну́жóм, стóружом, гаражóм, куржóм, пла́шчóм, мн'ачóм*¹⁹.*

Невеликий ареал, обмежений кількома говірками на північному заході досліджуваної території, формують уніфіковані за зразком твердої групи діалектні

¹⁸ Л. Барановська, *Деякі особливості говірки містечка Луків Луківського району Волинської області* [в:] „Збірник студентських наукових праць Київського державного педагогічного інституту”, т. І, вип. 1, 1955, с. 64.

¹⁹ Ю. Громик, *op. cit.*, с. 107.

вияви орудного відмінка однини іменників середнього роду, співвідносних із давніми **-jō*-основами, пор.: *колієс' дивієлис'а шоб с пól'ом булá д'івка, шос' с:єрц'ом в йейі нидóбре*; пор. також: *мáт'урку пєрше вибирáйут' / ну ти конóпл'і шо з нас'ін':ом, тупєр то п'ірйом набивáйут' / а пєрше тико с'іно / солóма / с'ін:ик'і так'і, ни моглá нат'ішитис'а тїєм плáт':ом*.

Формотворення „найбільш розгалуженого в морфологічному відношенні”²⁰ місцевого відмінка однини субстантивів давніх **-ō-*, **-jō*-основ, що в літературній мові „виявляється в трьох модифікаціях – структурах на *-ові*, *-еві* (*-єві*), *-у* (*-ю*) та *-і* (*-ї*)”²¹, на діалектному ґрунті позначене подальшим розвитком варіантної реалізації флексійної системи. Органічне для аналізованої відмінкової позиції іменників з основою на твердий кінцевий приголосний закінчення *-і*, яке „становить собою з походження фонетично змінену давню флексію місцевого відмінка однини **-ě*, що була властива первісно субстантивам з основами на **-ō-*”²², однак уже в найдавніших пам'ятках фіксована „в місцевому однини іменників **-jō*-основ, а також в іменниках **-ī*-основ, що злилися з ними, та субстантивах з основою на приголосний”²³, поширене у відповідних відмінкових формах субстантивної парадигми говірок південної діалектної зони й окремих говіркових груп східної частини обстеженої території. Натомість у решті досліджуваних говірок особливу активність при формотворенні безсуфіксних іменників чоловічого та середнього роду, співвідносних із давніми **-ō*-основами, виявляє флексія *-и*, яку прийнято кваліфікувати одним із наслідків характерної для північноукраїнських говорів рефлексії ненаголошеного **-ě*²⁴; пор. із західнополіської народнорозмовної традиції: *пáсли товáр в л'іси, тóк'і так'ейі буліє в клун'эх / на тим тóци ї молотїєли збиж, висóко на дуби те гниздó, на завóди коло самол'отуў був, миє зáвше хл'іб на чарєни пикліє, на горóди бўл'бу копáла йакрáз, кáжут' / русáлк'і в жи'єти сид'єт' і л'акáйут', хто на виритєни / хто на кóворотку пр'єли, мучїєли йугó в óзе'ри, в дєреви ти жукуї, зáвше на бóлоти латáт' цвилá*.

Інтегруючий вплив **-ě*-закінчень місцевого відмінка однини іменників із твердим кінцевим приголосним основи на словозмінний вияв субстантивів із м'якими основами²⁵ перетинається з органічним рефлексом давнього *-и* колишніх **-jō*-основ²⁶ у західнополіських словоформах на зразок *в колóд'азі, на*

²⁰ Г. Ворониц, *Кореляція північно- і західноукраїнського формантів в іменниковій словозміні середньонадніпряньського говору XVII ст.* [в:] „Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія”, вип. 428–429, 2008, с. 53.

²¹ Н. Сологуб, *Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників II відміни* [в:] *Морфологічна будова сучасної української мови*, за ред. М. Жовтобрюха, Київ 1975, с. 84.

²² *Історія української мови...*, с. 97–98.

²³ С. Бевзенко, *op. cit.*, с. 46.

²⁴ Т. Назарова, *Іменникові *-ě- закінчення в північноукраїнських говорах* [в:] *Українська діалектологія і ономастика*, Київ 1964, с. 57; Ю. Громик, *op. cit.*, с. 107.

²⁵ Т. Назарова, *op. cit.*, с. 59.

²⁶ С. Бевзенко, *op. cit.*, с. 46; І. Матвіяс, *op. cit.*, с. 116.

пóли, пор. із живомовних свідчень поліщуків: вже в ко'лод'ази во'дї нимáйє, то на русáлним тéжни вмéрли вихóдили, сóнце зáйде / а ми ше на пóли / робóтиш на пóли мóре, на с'óму м'ісци так і впав / то вс'ої ч'єс т'єшко на сéрци посл'а йогó смéрти.

„Тенденція до уніфікації відмінкових форм множинної парадигми іменників усіх родів та основ за відповідною моделлю”²⁷ у діалектному мовленні супроводжувана активними фонетико-аналогійними процесами, що визначають особливості формотворення субстантивів конкретного ареалу. Виразне свідчення такого твердження – флексійна система називного відмінка множини іменників чоловічого роду давніх *-*ǫ*-, *-*jǫ*-основ; пор. для прикладу фіксовані в досліджуваних говірках форми субстантивів з основою на сонорний вібрант *p*: *тійї хутор'ї погор'їли, то все маїстр'ї стрóйїли, прапор'ї в'їшали, шофер'ї знакóми, зразу номер'ї зн'али з нас, а також аж пух'їрі порóбл'ац'а на рука́х, вже стáли димарі робієти, отó все царі тійї шо наступáйут', ко'сарі кóс'ат' / а миє пудбирáйїм, а також тогдїє ше буліє хуторá, поїавілис'а трахторá / то йшли л'ўди дивітис'а, дохторá прийїхали.* Зауважмо, що крім достатньо продуктивної на діалектному ґрунті варіантної реалізації закінчень аналізованої відмінкової позиції, успадкованих від відповідних форм знахідного відмінка множини іменників чоловічого роду колишніх *-*ǫ*-, *-*jǫ*-основ, субстантиви чоловічого роду всіх трьох груп можуть оформлювати називний відмінок множини за допомогою закінчення *-а* як імовірного вияву давніх двоїнних форм *-*ǫ*-основ. Щоправда, аналізуючи відмінкові вияви на зразок *бугалтирá, учитил'á, сторожá* (пор. в контексті: *с тиєх с'ім клáс'ів бугалтирá булі, так'є голосá буліє хорóши в нáших д'івчáт, тупér же єти кормá / а то ж бáло зернó, до теї мáтер'ї учитил'á хóд'ат', тут булі сáми бойá, там стойáли сторожá*), науковці не виключають можливість аналогічного вирівнювання за зразком „близьких за змістом збірних іменників середнього роду”²⁸, зауважують також, що „сприятливим ґрунтом для поширення *-а* могло бути і відштовхування від омонімічності деяких форм, які нагадують наказовий спосіб: *поводї, голосї, трудї, годї, холодї*”²⁹.

Народнорозмовна традиція досліджуваного ареалу, попри активні фонетико-аналогійні процеси, характерні для діалектної словозміни, досі зберігає органічні для родового відмінка множини описуваних іменників форми з нульовим закінченням як фонетичним продовженням колишнього вияву аналізованої відмінкової позиції після „відпаду кінцевих редукованих *-ъ* та *-ь*”³⁰; пор.: *булó багáто салдáт, м'їй брат сем клас кóнчив, дв'їнацїт' іктáр булó, дровá так'ї*

²⁷ С. Бевзенко, *op. cit.*, с. 76.

²⁸ В. Брахнов, *Деякі морфологічні особливості говірок Переяслав-Хмельницького району на Київщині* [в:] „Діалектологічний бюлетень”, вип. VII, Київ 1960, с. 65; *Історія української мови...*, с. 102; І. Матвіяс, *op. cit.*, с. 126.

²⁹ В. Брахнов, *op. cit.*, с. 65.

³⁰ *Історія української мови...*, с. 104.

по двацят' п'ят' сант'іме"те"р накол'ов, тут пол'ак багáто бул'о, пр'евнук вже д'ев'ятиро мáйу, ходіла сем р'ік в шк'олу.

Релевантні для літературної мови та більшості діалектів форми давального відмінка множини іменників чоловічого та середнього роду, уніфіковані за моделлю на *-ам* (*-'ам*) субстантивів давніх **-ā-*, **-jā-*основ, у словозмінній системі іменників, співвідносних передусім із колишніми **-jō-*основами, у західнополіських говірках займають позицію одного з варіантів реалізації вказаного парадигматичного фрагмента. Так, фіксовані в досліджуваному ареалі форми на зразок *пáл'ц'ом, к'он'ом* (пор.: *скаж'у хл'опц'ом / то пос'обл'ам', і л'уд'ом / і к'он'ом вáжно бул'о кол'і'с'*) можна пов'язувати з відповідними виявами на **-омъ* давального відмінка однини іменників давніх **-ō-*основ³¹. Більшою частотністю, однак, позначена флексія *-ум* як фонетична видозміна давнього **-омъ*, що її субстантиви з м'яким приголосним основи перейняли від форм твердої групи, пор.: *і кáри госп'одн'ійі нимá ти'м зл'од'ійум, так'е рáди ти'м гості'єн-ц'ум, бач ш'о пáл'ц'ум поробі'ел'ос'а од т'ейі роб'оти, кон'уш'і'ну с'ійали / ш'об к'он'ум бул'о в'косі'єти.*

Уніфікацію за моделлю аналізованих структур засвідчують відмінкові форми інших словозмінних типів, зокрема іменників давніх **-ā-*, **-jā-*основ; пор. із народнорозмовної традиції: *пч'ол'ум тр'єба сад'ок, ш'о ти'м з'ємл'ом б'уде робі'єти / одні'є бур'яні'є посл'а колх'озу, от і живі'є так'єм с'імн'ум / диті'єї богáто / роб'отив нимá.*

Як залишки давніх дуальних сполук орудного відмінка іменників **-jō-*основ можна кваліфікувати спостережені в говірках досліджуваного ареалу форми субстантивів чоловічого і середнього роду з закінченнями *-'ема, -и'єма*. Такі форми, зауважені серед говіркових виявів іменників з основою на кінцевий м'який та шиплячий приголосний, поширені в західній частині говору, особливо на південному заході обстеженої території: *бі'єли прац'єма те нас'ін':ічко, тов-кач'и'єма в ст'упах товкл'іє, от'о пол'єма наград'ів колх'оз / т'ико мáк'і ї блáвa-ток;* пор. також форму орудного відмінка субстантива *вогонь*, співвідносного з колишньою основою на **-ī*: *нич'ого ни ві'єдно за тіми вогн'єма.*

Наведений та проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що аналогія до відмінкових виявів давніх словозмінних типів як досі „живий” формотворчий процес, нерідко позначений тісним зв'язком із говірковою фонетикою, суттєво впливає на специфіку діалектної субстантивної словозміни, визначаючи закономірності та напрями її розвитку.

Система іменникової словозміни західнополіських і суміжних говірок зберігає наслідки індуктивної дії субстантивів колишніх **-ō-*, **-jō-*основ у межах окремо взятої парадигми іменників, оформлених за зразком цих субстантивів, засвідчуючи водночас уніфікацію відмінкових форм інших словозмінних типів за моделлю аналізованих структур. Варіантність флексійних формантів в окре-

³¹ С. Бевзенко, *op. cit.*, с. 107.

мій ланці відмінкової парадигми визначають також збережені в народнорозмовній традиції фонетичні відповідники давніх закінчень.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ

Волинська область: Квр. – Ківерцівський, К-К. – Камінь-Каширський, Лбш. – Любе-
шівський, Лц. – Луцький, Ст. – Старовижівський, Шц. – Шацький.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Барановська Л., *Деякі особливості говірки містечка Луків Луківського району Волинської області* [в:] „Збірник студентських наукових праць Київського державного педагогічного інституту”, т. I, вип. 1, 1955, с. 59–75.
- Бевзенко С., *Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору)*, Ужгород 1960.
- Бекеш Н., *Граматична аналогія в українських говорах (до історії питання)* [в:] *Постаті та ідеї : 3 історії мовознавства в Україні*, Київ 1995, с. 67–73.
- Бекеш Н., *Засади дослідження граматичної аналогії* [в:] „Український діалектологічний збірник”, кн. 3, Київ 1997, с. 57–63.
- Бекеш Н., *Зовнішня та внутрішня аналогія в українській мові* [в:] „Вісник Львівського університету”, вип. 34, ч. 1, 2004, с. 56–62.
- Брахнов В., *Деякі морфологічні особливості говірок Переяслав-Хмельницького району на Київщині* [в:] „Діалектологічний бюлетень”, вип. VII, Київ 1960, с. 61–75.
- Воронич Г., *Кореляція північно- і західноукраїнського формантів в іменниковій словозміні середньонадніпрянського говору XVII ст.* [в:] „Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія”, вип. 428–429, 2008, с. 51–57.
- Громик Ю., *Словозміна іменників у поліській говірці села Липне* [в:] „Літопис Волині”, ч. 10, Луцьк 2011, с. 104–110.
- Зінчук Р., *Вплив давніх *-ā-, *-jā-основ на формування іменникової словозміни західнополіських і суміжних говірок* [в:] „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки”, № 22 (271), 2013, с. 48–53.
- Історія української мови. Морфологія*, за ред. В. Німчука, Київ 1978.
- Матвіяс І., *Іменник в українській мові*, Київ 1974.
- Назарова Т., *Іменникові *-ē- закінчення в північноукраїнських говорах* [в:] *Українська діалектологія і ономастика*, Київ 1964, с. 50–63.
- Павленко Л., *Історична граматики української мови*, Луцьк 2010.
- Перетятко М., *Морфологічні риси говірок Дубенського району Рівненської області* [в:] „Діалектологічний бюлетень”, вип. VII, Київ 1960, с. 76–86.
- Сологуб Н., *Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників II відміни* [в:] *Морфологічна будова сучасної української мови*, за ред. М. Жовтобрюха, Київ 1975, с. 83–95.
- Шило Г., *Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра*, Львів 1957.

Юносова В., *Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові*, Київ 2003.

INFLUENCE OF OLD *-ǫ- AND *-jǫ-STEM NOUNS ON THE FORMULATION OF SUBSTANTIVE WORD MODIFICATION IN THE WESTERN POLISSIAN AND ADJACENT DIALECTS

The article analyses substantive word modifications in the Western Polissian and adjacent dialects in the context of the *-ǫ- and *-jǫ-stem noun paradigm, and the influences on their formation. It has been found that dialect discourse has fully preserved the system of singular form inflexions in the substantives under investigation. Inflexion leveling has been considered on the basis of the particular nouns paradigm formed according to the pattern of old *-ǫ- and *-jǫ-stems. The unification of case forms of other word-modified types has been specified in accordance with the corresponding structures' model. The author concludes that the inner paradigmatic interaction of *-ǫ- and *-jǫ-stem substantives is chiefly predetermined by the integrative influence of the 'firm' type of noun declination. It is emphasised that the productivity of the objective case inflexion leveling in comparison with that of the genitive case is higher in dialectal discourse than in literary. The external functioning of *-ǫ- and *-jǫ-stem substantives is reflected in Western Polissian and adjacent dialectal word forms, which are predominantly nouns with old consonant *-r- and *-t-stems in the genitive singular. Intensive analogical phonetic processes in the dialect words' modification caused the appearance of the divergent system of substantive paradigm case formatives and their realisation.

Key words: Western Polissian dialects, word modification, noun, grammatical analogy, case, inflection.